

Neoliberal Özne Olarak Z Kuşağı

Ayça Berna GÖRMEZ*

Geliş Tarihi (Received): 28.04.2021 – Kabul Tarihi (Accepted): 20.05.2021

Öz

1996-2010 yılları arasında doğan bireyleri tanımlamak için kullanılan Z Kuşağı son dönemlerde önemli bir çalışma konusu haline gelmiştir. Özellikle sosyologları, eğitimcileri, siyasetçileri ve işverenleri ilgilendiren Z Kuşağına geleceği değiştirme potansiyeli yüksek bir kuşak misyonu yüklenmiştir ve bu sebeple Z Kuşağı toplumsal analizlerin ve bu analizleri sağlayan çalışmaların öznesi haline gelmiştir. Küreselleşmenin ve teknolojinin içinde doğmaları onları diğer kuşaklardan ayıran en önemli özellik olarak gösterilen Z Kuşağı, bu çalışmada neoliberal özne olarak ele alınmaktadır. Neoliberalizmin norm haline geldiği dönemlerde doğan Z Kuşağı, rekabeti içselleştirip girişimci özne haline gelirken aynı zamanda neoliberalizmin olağanlaştırdığı güvencesizliği ve riski de bünyesinde barındırmaktadır. Her ne kadar Z Kuşağı çalışmalarında küreselleşmenin etkilerine önemli bir yer verilse de var olan çalışmalarda neoliberalizme atıf neredeyse hiç bulunmamaktadır. İşte bu çalışmada, Z Kuşağını diğer kuşaklardan ayıran en önemli özelliğinin neoliberalizmin norm haline geldiği dönemde doğmaları olduğu ve bu kuşağın öznelerinin de neoliberal özne oldukları savunulacaktır. Küreselleşme, dijitalleşme ve girişimcilik ekseninde dönen Z Kuşağı tartışmalarında odak neoliberalizmin en temel ilkelerine yani rekabete ve insan sermayesinin artırılmasına ve aynı zamanda neoliberalizmin öznesine yani girişimci benliğe çevrilecektir. Özetle bu çalışmada Z Kuşağı neoliberal rasyonalite ve neoliberal özne ekseninde tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Z Kuşağı, Küreselleşme, Neoliberalizm, Neoliberal Rasyonalite.

Gen Z as Neoliberal Subject

Abstract

Gen Z is the generation consisting of individuals who were born years between 1996-2000. Gen Z is a particular concern of sociologists, educators, politicians, and employers since it has given a mission to change the world, to change the future. Thus, it has become a crucial subject of social researches and social analyses. The most important feature that distinguishes Gen Z from other generations is considered as their birth in a global, digital age. The discussions of Generation Z revolve around globalization, digitalization, and entrepreneurship. In this study, the focus will be directed to neoliberalism. It will be argued that Gen Z was born when neoliberalism becomes the norm and the members of this generation are mainly neoliberal subjects. Gen Z, through internalizing the neoliberal principles of competition and rivalry, becomes an entrepreneur of the self. At the same time, Gen Z embodies the precariousness and risk that are normalized by neoliberalism. To put it briefly, Gen Z will be discussed around the concept of neoliberal rationality and neoliberal subject.

Keywords: Gen Z, Globalization, Neoliberalism, Neoliberal rationality.

* Arş.Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, gormezayca@gmail.com

Giriş

Toplumları değiştiren ve dönüştiren olaylar olduğu gibi toplumları dönüştiren kuşaklardan da bahsetmek mümkündür. Her kuşağa böyle bir rol atfetmek her ne kadar doğru olmasa da bazı kuşakların kendine özgü düşünceleri toplumların itici gücü haline gelmiş ve toplumsal hareketlerin veya toplumsal dönüşümlerin aracı haline gelmişlerdir. Kuşakları birbirlerinden ayırt eden sadece biyolojik yaşları değildir. Kuşaklar tarihsel yapıdan bağımsız değillerdir. Tam aksine kuşaklar içine doğdukları tarihsel, siyasi ve sosyo-ekonomik yapının özelliklerini yansıtmaktadırlar ve bu yapıların analizi sosyolojinin temel konularıdır. Mannheim'ın da belirttiği gibi "kuşaklar söz konusu olduğunda taslağı çizme görevi kuşkusuz sosyolojiye düşer" (2018, 327). Herhangi bir sosyolojik analiz, analizi yapılan toplumların tarihini, kendilerine has kültürel özelliklerini, siyasi ve ekonomik yapılarını göz önünde bulundurmak zorundadır. Kuşak analizi de herhangi bir sosyolojik analizden farklı değildir. Z Kuşağı kimilerince 1996-2010 yılları arasında doğanları kapsar. Kimileri bu tarihi 2000 yılına kadar götürür. Genelde kuşak tanımlamaları on beş ile yirmi yıl aralığında yapılır.

Her ne kadar kuşak tanımlarında belirli bir zaman aralığının önemi olsa da bugün kuşaklar daha çok sosyolojik tanımlanır. Genel bir tanım vermek gerekirse, "bir nesil, kabaca bir yaşam evresinde doğan ve tarihte ortak bir konumu paylaşan ve dolayısıyla ortak bir kolektif kişiliği paylaşan tüm insanların toplamıdır" (Strauss ve Howe, 1997, s.16). Burada vurgu hem tarihte ortak konumu paylaşmaya hem de bu ortak paylaşımınla oluşturulan kolektif kişiliğe yapılıdır. Yani bir anlamda kültürel bir paylaşım, bir ortaklık söz konusudur. Başka bir tanım ise nesli "aynı çağda doğmuş, aynı zamanların şekillendirdiği ve üç aynı sosyal belirteçten etkilenen bir grup insan olarak tanımlıyoruz - başka bir deyişle yaş ve yaşam evresi, koşullar ve teknoloji, olaylar ve deneyimlerle birleşmiş bir kohort" ya da grup olarak betimlemektedir (McCrinkle ve Wolfinger, 2009, s.2). Genel olarak nesil denince dört kategori karşımıza çıkmaktadır. Bunlar "akrabalık bağı olarak nesil, kohort olarak nesil, yaşam evresi olarak nesil ve tarihsel dönem olarak nesil" (Kertzer, 1983, s.126). Bu çalışmaya konu olan nesil kavramı aslında akrabalık bağı hariç diğer üç anlamı kapsamaktadır.

Kuşaklar sosyolojide önemli bir inceleme konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü aslında Mannheim'ın da belirttiği gibi kuşaklar "toplumsal ve entelektüel hareketlerin yapısını anlamada zaruri kılavulardan biridir" (2018, s. 326). Her kuşak hem bir önceki kuşakla hem de bir sonraki kuşakla sürekli etkileşim halindedir. Aile, işyeri ve toplumsal yaşamda sürekli irtibat halinde olan farklı kuşakların olaylara tepkileri, toplumsal hayattaki yerleri, toplumsal hayatı algılama biçimleri birbirlerinden farklıdır. Ve bu aslında bir çatışma doğurmaktadır. Toplumsal

değişimler, değer aktarımları, toplumsal hareketlilik veya göç içeren çalışmaların neredeyse hepsi kuşak ilişkileriyle ilgilenmek durumundadır (Kertzer, 1983, s.143). Kuşak analizinde kültürel bağlamın çok önemli bir yeri vardır. Ancak çağdaş dünyada kültürel bağlam ulusal kültürle sınırlı kalmamakta, uluslararası küresel kültürle de etkileşim halindedir.

Kültürün ulusal sınırları aşması ve bir anlamda uluslararası evrensel kültürün ortaya çıkması genellikle küreselleşme üzerinden okunmaktadır. Ve Z Kuşağının belki de en çok vurgu yapılan özelliği onların "ilk, gerçek dijital ve küresel nesil" (Half, 2015, para.7) olmalarıdır. Küreselleşme, en genel tanımıyla "uzak yerellikleri birbirine bağlayan dünya çapındaki sosyal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir, öyle ki yerel olaylar kilometrelerce ötede meydana gelen olaylarla şekillenir ve bunun tersi de geçerlidir" (Giddens, 1991, s.64). Tabii bu tanım küreselleşmenin sosyolojik boyutunu ele almaktadır. Küreselleşmenin ekonomik boyutu ise sermayenin ve kapitalizmin uluslararasılaşması olarak düşünülebilir. Bu süreçte ulus-devletler kurumsal ve ekonomik yapılarını sermayenin uluslararası dolaşımını kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı bir takım uygulamalarda bulunabilirler. Samir Amin kapitalizmin doğası gereği küreselleştirici olduğunu belirtir (Coleman ve Sajed, 2013, s.15). Aslında küreselleşme "kapitalist bir sürecin mantığının toplumsal yaşamın tüm yönlerine dayatılması" (Wood, 1997, s. 558) olarak düşünülebilir. Yani çağdaş kapitalizm, ekonomik alanın dışına çıkıp toplumsal yaşama yayılmakta ve kendi mantığına göre düzenlenmiş küresel bir evren yaratmaktadır.

Daha önce değinildiği üzere Z Kuşağı küreselleşme ve dijitalleşme üzerinden tanımlanan bir kuşaktır. Ancak küreselleşme vurgusu genel olarak ortak kültür, hareketliliğin ve dolaşımın artması, sosyal ağların sınırlarının genişlemesi ya da tüketim alışkanlıkları üzerinden okunmaktadır. Bu tanımlamada kapitalizmin evrenselleşmesi ya da kapitalizm mantığının toplumsal alanın tümüne yayılmasına neredeyse hiç vurgu yapılmamaktadır. Bu çalışma bu eksiği gidermeyi amaçlamaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki bu çalışmada çağdaş kapitalizmin aklının Dardot ve Laval'ın da belirttiği gibi neoliberalizm olduğu savunulacaktır (2018, s.2). Bu sebeple Z Kuşağı okuması küreselleşme üzerinden değil de küreselleşmeyi mümkün kılan neoliberalizm üzerinden yapılacaktır. Neoliberalizm bu çalışmada siyasal bir ideolojiyi ya da iktisadi politikalarını ifade etmek için değil, "bir yaşam ve düşünce biçimi" (Foucault, 2015, s.182) olarak ele alınacaktır. Z Kuşağının küreselleşme üzerinden değil de neoliberalizm üzerinden okunması çağın ruhunu anlamak açısından elzemdir. Çünkü her ne kadar küreselleşme olgusu çağın ruhunu anlamlandırma çabası olsa da "varoluşumuzu kurma biçimimiz"i (Dardot ve Laval, 2018 s.1) açıklamamaktadır. Yaşama

biçimlerimizi, alışkanlıklarımızı, tercihlerimizi ve düşünme biçimlerimizi şekillendiren akıl neoliberal akıldır. Mannheim ve diğer Avrupalı sosyologların, kuşakların büyük değişikliklerin taşıyıcısı ya da yeni bir toplumsal düzenin ve formülasyonun kurucusu oldukları savı göz önünde bulundurulduğunda (Mannheim, 2018, Berger, 1960), bu yeni, olası formülasyonun ancak ve ancak çağın ruhunu kavramaktan geçtiği savunulabilir. Ve çağımızın ruhunu anlamak için neoliberal rasyonalitenin ne olduğunu ve nasıl işlediği iyice kavranmalıdır. Bu sebeple bu çalışmada öncelikle neoliberal rasyonalite ile ne anlatılmak istendiği açıklanacaktır. Daha sonra Z Kuşağının özellikleri verilecek ve son olarak da Z Kuşağı çağın ruhu çerçevesinde neoliberal özne olarak tartışılacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki Z Kuşağı dendiğinde aklımıza belirli yıllar (1996-2010 ya da 2000-2016) arasında doğan kişiler gelse de bu belirlenen yıllar arasında doğan her kişi Z Kuşağına atfedilen özellikleri taşımamaktadır. Kültürel özellikler, sosyo-ekonomik durum veya eğitim seviyesi gibi değişkenler her kuşakta olduğu gibi Z Kuşağını tanımında da belirleyici konumdadır. Diğer bir deyişle, Z Kuşağı genel bir kategori olarak konulsa bile bu kuşak içinde "bir dizi farklılaşmış, çatışan kuşak birlikleri vardır" (Mannheim, 2018, s. 351). Ancak bu çalışma kavramsal bir çalışma olarak Z Kuşağını kendi içinde bir bütün olarak ele alacaktır.

1.Çağımızın Ruhunu Olarak Neoliberal Rasyonalite

Neoliberalizm genellikle 1947 yılında kurulan Mont-Pelerin Cemiyeti'yle özdeşleştirilmektedir ve popüler bir terim olması 1980'lerden özellikle ekonomide uygulanan özelleştirme ve serbestleştirme politikalarına denk gelmektedir. Ancak neoliberalizmi ekonomi politikaları ya da siyasal ideoloji olarak okumak onu kısıtlı bir alana sıkıştırmak anlamına gelmektedir. Bu çalışmaya konu olan neoliberalizm bir yaşam tarzı ya da çağın ruhu olarak düşünülmektedir. Bu sebeple kısaca neoliberalizm tarihi vermek uygun olacaktır. Neoliberalizmin 1980'lerden itibaren uygulanan siyasal ve ekonomik politikaların ötesindedir. Gelişimi Mont-Pelerin Cemiyeti'nin kurulmasından öncesine dayanmaktadır. Öncelikle Mont-Pelerin cemiyetin kurulması Walter Lippman Kolokyumuna dayanmaktadır. Bu kolokyumun amacı liberalizmin geleceğini tartışmak ve yeni bir liberal rasyonalite yaratmaktır (Dardot ve Laval, 2018, s. 142). Bu kolokyumda liberalizmin geleceğini şekillendiren bir takım dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümlere kısaca değinmek, neoliberal rasyonaliteden kastın ne olduğunu ve bu akılsallığın nasıl yayıldığını anlamamıza yardımcı olacaktır.

İlk dönüşüm laissez-faire (bırakınız yapsınlar) liberalizmin terk edilmesi olarak düşünülebilir. Bırakınız yapsınlar ilkesi piyasanın doğal bir işleyişi olduğu savına dayanmaktadır. Yani piyasa ve rekabetçi kapitalizm doğanın bir ürünü olarak algılanmakta ve

bu sebeple bu doğal yapıya herhangi bir müdahalenin piyasanın dengesini bozacağı ileri sürülmektedir. Kolokyumda bu iddia Lippman'ın teziyle reddedilmiştir. Lippman liberalizmin bırakınız yapsınlar ile özdeşleşmediğini ileri sürer ve "liberal rejimin devletin hukuki müdahaleciliğini gerektiren yasal bir düzenin sonucu olduğunu" hatırlatır" (Dardot ve Laval, 2018, s. 145). Yani rekabetçi kapitalizm doğanın bir ürünü değildir sürekli müdahale gerektirir. Bu sebeple rekabetçi kapitalizmin yaratımı ve devamlılığı için piyasaya müdahale şarttır.

İkinci değişiklik iktisadi analizin nesnesinde gerçekleşmiştir. Neoliberaler klasiklerin sadece sermaye süreci, yatırım ve üretim gibi iktisadi işlemleri analiz ettiğini öne sürerler. Neoliberaler için ise iktisat bir eylem sürecidir. İktisat "işlemlerin tarihsel mantığını değil, bireylerin faaliyetinin stratejik programını, içsel akılsallığını inceler" (Foucault, 2015, s.187). Bu emeğin ekonomik analizi demektir ve bu perspektifte işçi bir ekonomik özne olarak karşımıza çıkmaktadır (Foucault, 2015, s.187). İşçinin maaşı gelir olarak düşünüldüğünde bu maaş, sermaye geliri olarak karşımıza çıkar. Sermaye ise burada "bir kişinin belli bir maaş kazanmasını sağlayan fiziksel ve psikolojik faktörlerin tümü" olarak tanımlanmaktadır Foucault, 2015, s.188). İşçinin emeği sadece bir ürün değil aynı zamanda bir sermayedir. Yani işçi bir sermaye sahibi olarak görülmeye başlanmıştır, bu sermaye ise beşeri sermayedir. Beşeri sermaye ise kalıtımsal ve edinsel öğelerden oluşur (Foucault, 2015, s.191). Neoliberaler kalıtımsal öğelerden çok edinilmiş ya da "nispeten isteyerek oluşturulmuş" beşeri sermayeye odaklanır (eğitim, sağlık ve hareketlilik gibi). İşçinin sermaye sahibi olması işçinin bizzat bir şirket olarak algılanmasına yol açmaktadır. İşçi beşeri sermayesini arttırdığında kendisine yani şirketine yatırım yapmaktadır. İşgücü kavramı "gelir-maaş elde eden sermaye-beceri" kavramıyla yer değiştirmiştir. Bu da homo-economicus kavramında değişikliğe yol açmıştır.

Üçüncü değişim homo-economicus'un yani ekonomik insan algısındaki değişikliklerdir. Klasik liberalizmde homo-economicus ya da ekonomik-insan mübadele insanıdır. Ve mübadele ihtiyaç sorunundan ortaya çıkar. Ekonomik insan ihtiyaçlarını karşılarken fayda unsurunu temel alır. Neoliberalizmde ise ekonomik insan tasviri değişmiştir. Bu mübadele eden insan değil, "bir girişimci, bir şirket, kendi kendisinin şirketi" olarak karşımıza çıkmaktadır (Foucault, 2015, s. 190). Ekonominin öznesi girişimci özne olmuştur. Girişimci özne kendi sermayesini arttırıp piyasada var olmaya çalışmaktadır. İşte buradan da neoliberal rasyonalitenin temel ilkesi ortaya çıkar. Neoliberal rasyonalite belirli bir yaşam normunu tanımlar. Bu norm herkese "genelleşmiş bir rekabet evreninde yaşamayı buyurur, halkların birbirleriyle iktisadi mücadeleye girmesini emreder, toplumsal ilişkileri piyasa modeline göre

düzenler, bireyler dahil her şeyi dönüştürür. Birey artık kendini bir şirket olarak tahayyül etmek durumundadır" (Dardot ve Laval, 2018, s.1).

Kısaca söylemek gerekirse çağımızda neoliberalizm norm haline gelmiştir. Bireylerin davranışları bu norm çerçevesinde şekillenir ve hatta birey bu normu içselleştirir. Aslında neoliberalizmi siyasal bir ideoloji ya da iktisadi politikalar olarak algılamak, onun alanını daraltmak ve hatta etkilerini basitleştirmek demektir. Neoliberalizm evrensel bir akıl haline gelmiştir. Yani günümüzde küreselleşme olarak adlandırılan olgu aslında neoliberalizmin evrensel akıl haline gelmesi olarak yorumlanmalıdır. Bu evrensel aklın temel ilkeleri ise rekabet ve girişimciliktir. Özgürlük ise rekabetin arttırılması ve öznelerin girişimci özne haline gelmelerinde bir ön şarttır.

Liberalizm ve elbette neoliberalizm yönetimle alakalıdır. Liberalizm en temelde devletin tek başına yönetemeyeceğini iddia eder. Bir tarafta çıkarları birleştirilemeyecek çokluktaki ekonomik öznelerin varlığı diğer tarafta ise hukuksal egemenliğin bütünleştirici birliği vardır. Yani aslında liberalizm bir uyumsuzluk üzerine inşa edilir. Hukuksal egemenin iktisadi alanda yeterli bilgiye sahip olmaması ve bu sebeple iktisadi alanı yönetmeye donanımı olmaması ya da iktisadi alanı yönetemeyeceği için devletin bu alandan çekilmesi gerekliliğine dayanır. "Liberalizmin modern katılığı, çıkar öznelerinin, ekonomik öznelerin hesaplanması imkansız çeşitliliği ve hukuki hükümdarın tümünden hesapçı birliği arasındaki uyumsuzluğun ifade edilmesiyle ortaya çıkmıştır" (Foucault, 2015, 233). Bir yönetim biçimi olarak baktığımızda neoliberalizm en etkili yönetim biçimini aramaktadır. Ve çağdaş, neoliberal toplumlarda en etkili yönetim biçimi "uzaktan yönetim" olarak ifade edilmektedir (Rose, 1996, s.57) ve bu 'uzaktan yönetim'nin en temel ilkesi insanları özgürlükleriyle yönetmektir. Neoliberal toplumlarda amaç özerk bireyler yaratmaktır. Bu özerk bireyler kendi tercihlerini kendi isteklerine göre yapabilen, kendi kapasitelerini geliştiren bireylerdir (Rose ve Miller, 1992, s.200).

Burada yönetim biçimi aslında en ekonomik, en etkili yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında neoliberalizmin 1970'lerden sonra popüler olması ve 1980'lerde ekonomi ve siyasi ajandalarda yerini alması da kendisinin 'en etkili' yönetim biçimi, yaşanan krizlere en verimli çözüm olarak sunulmasından kaynaklanmaktadır. Refah devletinin ve refah politikalarının artık bir 'yük' olarak düşünüldüğü noktada neoliberal politikaların, Keynezyen politikaların yol açtığı 'krizlere' çözüm olarak ortaya konulması şaşırtıcı değildir. Keynezyen politikalar tam istihdam, iktisadi büyüme ve vatandaşların refahını sağlamada devlete önemli bir rol atfeder (Harvey, 2007, s.10). İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik büyüme için

gerekli görülen bu politikalar 1970lere gelindiğinde verimli ve etkili bir yönetim biçimi olmaktan çıkmış artık bir yük haline gelmiştir. Hatta aşırı sermaye birikimine yol açmış ve kapitalistlerin karları düşmeye başlamıştır. Devletin sanayi politikalarına müdahalesi, sermaye ve işçi arasında garantör rolünü oynaması ve aynı zamanda refah hizmetlerini sunması (Harvey, 2007, s.10) bir yönetim krizine sebep olmuştur. Yani liberalizmin dayanak noktası olan 'daima fazla yönetim yapılıyor' (Foucault, 2015, s.264) ilkesi Keynezyen politikaların sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve sonucunda bu 'fazla yönetim'in yapıldığı politikalar ve kurumlar kendini daha 'etkili ve verimli' yönetim biçimlerine bırakmıştır.

Yönetme bir iktidar eylemidir ve iktidar "her şeyden önce rehberlikle ilgilidir...öz yönetim biçimlerini yönetmek, öznelerin olası eylem alanını yapılandırmak ve şekillendirmek" iktidarın en önemli eylemlerindendir (Lemke, 2002, s.52). İşte çağımızın ruhu olarak adlandırabileceğimiz neoliberal rasyonalite bireyleri öz yönetim ile yönetmektedir. Kurumların, ekonominin, siyasetin insanları yönetmesinden insanların kendilerini yönetmelerinin daha verimli bir yönetim tarzı olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu öz yönetimin ilk ve en önemli koşulu özgürlüktür. Ve bu özgürlük ile aslında "kapitalist şirket modeline dayanan bir öz ilişki inşa edilmektedir." Burada öz yönetimin anlamı, "her insan verimli yönetim ve karlı yatırım yoluyla bir öz-ilişki kurmalıdır" (Gros, 2016, s.270). Yani bireyin yöneteceği kişi kendisidir ve yatırımı yapacağı yer kendi beşeri sermayesidir. Neoliberal rasyonalite girişimci özneler yaratmaktadır. Bu girişimci özne piyasa normlarını kabul edip içselleştirmektedir. Rekabet sadece piyasa ilişkilerinde değil bütün toplumsal ilişkilerde temel ilke haline gelmiştir. Ve girişimci özne kendi beşeri sermayesini arttırmaya çalışmaktadır. Bu beşeri sermaye bireyin kendi davranışlarının sonuçlarını ölçmesi, kararlarının sorumluluğunu ve sonuçlarının riskini almasını gerektirmektedir. Bu rasyonalitede özne, kendini yöneten, sorumlu ve girişimci bir öznedir. İşte Z Kuşağını konumlandırmamız gerek yer, konumlandırmamız gereken çağ böyle bir çağdır. Z Kuşağı neoliberal akılsallığın dünyaya yayıldığı dönemde doğmuş ve öznelleşme ya da öznelleştirme pratikleri bu rasyonalite üzerinden kurulmuş bireylerdir.

2. Z Kuşağı Kimdir?

Her ne kadar kuşak tanımlamalarında belirli bir doğum tarihi aralığı baz alınsa da bu aralık her araştırmacı aynı tarihleri kullanmaz. Yine de kuşaklar için ortalama bir tarih verilebilir. 1925-1945 arası doğanlara Sessiz Kuşak, 1946-1964 arası doğanlara Bebek Patlaması (Baby Boomer) Kuşağı, 1965-1979 arası doğanlara X kuşağı, 1980-1995 arası doğanlara Y Kuşağı ve 1996-2010 arası doğanlara Z Kuşağı denmektedir. 2010 sonrası

doğanlara ise Alfa kuşaağı adı verilmiştir. İşgücü ve toplumsal hayata katılım açısından düşünöldüğünde şuan dört farklı kuşak birbirleriyle etkileşim halindedir; Bebek Patlaması Kuşaağı, X, Y ve Z kuşakları. Nesil analizleri toplumdaki değer yargıları, toplumsal itici güçler, toplumsal organizasyondaki değişiklikler, tüketim alışkanlıkları, iş etiği ya da işyeri tutumları gibi farklı konularda bize bilgi vermektedir. Bu anlamda aslında "nesil çalışmalarını kuralcı olmaktan ziyade bilgilendiricidir" (Seemiller ve Grace, 2018, s. xxiii). Yani çoğu insanın sahip olduğu görüşler, tercihler ve bakış açıları hakkında fikir edinmemize yardımcı olmaktadır (Seemiller ve Grace, 2018, s. xxiii). Her kuşaağın kendine özgü özellikleri, ortak kültürleri ve ortak kaderleri olduğu ileri sürölse de belirtmek gerekir ki aslında kuşak araştırmalarında ortaya çıkan ortak özellikler kültürel ve sosyo-ekonomik yapıya göre değişim göstermektedir. Aslında çağların temsilcisi olarak kabul edilenler her zaman çağın genelini yansıtmamaktadır, bir anlamda kültürel bir mücadeleyi ve sonrasında temsil hakkını kazanmışlardır (Berger, 1960, s.18). Ancak bu çalışma kantitatif bir çalışma değildir; kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıkların farkında olunsa da bu farklılıklar üzerinde durulmamaktadır. Temsil hakkını kazanmış grup üzerinden bir yorumlama yapılacaktır.

Z Kuşaağı iş gücüne yeni katılmış ya da katılacak olan, şimdinin ve geleceğin iş tutumlarını değiştirebilecek olan, oy verme yaşına gelmiş ya da yakında gelecek olan, siyaseti ve siyasi tutumlarını değiştirebilecek olan nesil olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de yapılan çalışmalar genelde Z Kuşaağını 2000 yılında ve sonrasında doğanlar olarak kategorize etmiştir. Bu tarihler arasına baktığımızda "dünya nüfusunun yüzde 33,7'si Türkiye nüfusunun ise yüzde 31,1'i Z Kuşaağı" (Kuran, 2021, s.35). Gezici Araştırma Merkezinin verilerine göre Z Kuşaağının 2023'teki oy oranını yüzdesi 11.8. Yani Z Kuşaağı Türkiye siyaseti için önemli bir oy oranına ve oy potansiyeline sahiptir ('Genç Seçmen Anketi', 2021, para.1). Aslında Z Kuşaağı sadece siyasiler için değil aynı zamanda eğitmenler için, işverenler için ve sermaye için büyük önem taşımaktadır. Yani Z Kuşaağını anlamak sadece akademik bir merak değil aynı zamanda toplumsal bir gerekliliktir.

Yukarıda belirtildiği gibi burada tanımlanacak Z Kuşaağı temsil hakkını kazanmış Z Kuşaağını kapsamaktadır. Neredeyse her çalışmada karşımıza çıkan birkaç ortak özellik bulunmaktadır. İlki ve belki de en yaygın Z Kuşaağının teknolojiyle bağı. Türkiye özeline baktığımızda 1 Ocak 2021 tarihinde 65.80 milyon internet kullanıcısı ve 60 milyon sosyal medya kullanıcısı vardır (Kemp, 2021). Her ne kadar Y kuşaağı da internet ve teknolojiye hızlı uyum sağlamış olsa da Z Kuşaağı için teknoloji sadece bir araç değildir. Teknoloji Z Kuşaağının "kimliğinin bir parçası" haline gelmiştir (Slavin, 2015, para.1). Z Kuşaağı 'akıllı telefonların

olmadığı dünyaya ilişkin hafızası az olan ya da hiç olmayan, doğuştan dijital nesil' olarak tanımlanmaktadır (Parker ve İgielnik, 2020, para.4). Teknoloji sadece akıllı telefonla sınırlı değildir. Z Kuşağı teknoloji yardımıyla amaçlarına erişebileceklerini ve de teknolojiyle neredeyse her şeyin mümkün olduğunu düşünmektedir (Singh, 2014, s.63).

Karşımıza çıkan ikinci ortak özellik ise Z Kuşağının girişimci yönüdür. Z Kuşağının yaratıcı ve yenilikçi yönlerinin gelişmiş olduğu bu sebeple de girişimci inisiyatifler alabilecekleri vurgulanmaktadır (Iorgulescu, 2016, s. 48). Dan Schawbel (2014) tarafından yapılan bir araştırmaya göre Z Kuşağı daha toleranslı, girişimci, güvenilir ve parayla daha az motive olmaya eğilimlidir. Motivasyonlarını parayla sağlamamaları onların paraya önem vermediği anlamına gelmemektedir. Aslında para hakkında kaygılanmayacak şekilde yaşamak ve buna uygun maaş kazanmak istemektedirler (Seemiller ve Grace, 2018, s.83). Herhangi biri için çalışmak yerine kendi kariyerlerini oluşturarak girişimci ruhlarını tatmin etmeyi istemektedirler. Çalışma ortamı ise girişimcilik becerilerinin arttıracak, daha sosyal ve daha esnek çalışma saatleri sunan iş yerleri olarak gözlemlenmektedir (Gaidhani, Lokesh ve Bhuvanesh, 2019, s. 2008).

Z Kuşağını tanımlayan bir diğer ortak özellik finansal güvenlik isteği. Her ne kadar girişimcilik ruhuyla çatışıyor gibi görünse de Z Kuşağı mali krizler içerisinde doğmuş bir kuşaktır. Sürekli artan işsizlik oranları onları bir yanda kendi işlerini kurmaya, yani girişimci olmaya itiyor, diğer yandan da iş güvencesi aramaya yöneltiyor. Bu sebeple Y kuşağı ile karşılaştırıldığında paradan ziyade iş güvencesiyle motive oluyorlar. Girişimcilik arzuları ve finansal güvenlik kaygılarını dengelemek için Z Kuşağının serbest çalışma (freelance) dünyasına girip çıkması büyük bir olasılık haline geliyor (Seemiller ve Grace, 2018, s. 84). Finansal güvencesizlik hisseden Z Kuşağına girişimcilik bir kontrol hissi sağlıyor olabilir. Geleceklerini başkasının yönlendirmesinden girişimcilik yoluyla kendi geleceklerini ellerinde tutmak istiyor olabilirler (Seemiller ve Grace, 2018, s. 235).

Ayrıca özellikle ABD'deki Z Kuşağını birbiriyle yakınlaştıran ve mali güvenlikle yakından alakalı olan başka bir konu da eğitimidir. Eğitim önceki kuşaklar için daha iyi bir geleceğe açılan bir pencere olarak düşünülüyordu. Şimdi ise eğitim her ne kadar gerekli görünse de pahalı bir araç olarak düşünülmektedir (Seemiller ve Grace, 2018, s.23). Z Kuşağı her ne kadar eğitimin gerekliliğine inansa da eğitim masraflarını bir yük olarak görme eğilimindedir. Ayrıca genel olarak eğitimin günümüzün ihtiyaçlarına cevap veremediği düşüncesiyle özel eğitime talep artmış (McCrinkle ve Wolfinger, 2009, s.109-116) ve bu eğilim de eğitim masraflarının artmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra, bilgi-odaklı bir toplumda doğmaları,

Z Kuşuğunu eğitim en önemli beşeri sermaye olduğu (Mills ve Blossfeld, 2006, s.9) gerçeğiyle yüzleştirmiştir. 'Hayat boyu öğrenme' Z Kuşuğunu birleştiren ortak özellik olarak görölmektedir (McCrinkle ve Wolfinger, 2009, s. 135, Seemiller ve Grace, 2018, s. 218). Yeni bilgiler öğrenebilecekleri, bireysel ve mesleki gelişim gösterebilecekleri işleri tercih etmeleri de muhtemeldir.

Teknolojiyle doğmuş olmaları, girişimcilik ruhları, finansal güvenlik istekleri ve eğitimi hayatlarının bir bölümü olarak düşünmek yerine hayatlarının tamamına yayıp hayat boyu öğrenme ilkesini benimsemeleri Z Kuşuğının ortak özellikleri olarak neredeyse her çalışmada karşımıza çıkmaktadır. Tabi Z Kuşuğı bu özelliklerle sınırlı değildir. Bunların yanı sıra siyasi olarak bağımsız olmaları, çevresel problemlere daha duyarlı olmaları, herkes için eşitlik ve adalet istemeleri, eşitsizlik, ayrımcılık ve baskı hakkında endişe duymaları Z Kuşuğünü birleştiren diğer özelliklerdir. Daha önce de belirtildiği gibi evrensel bir Z Kuşuğundan bahsetmek fazla genelleşici bir yaklaşım olsa da Z Kuşuğı çalışmalarında küresel bir dünyadan bahsedilmektedir ve Z Kuşuğuna atfedilen bir çok özellik küreselleşmenin sonucu olarak düşünülmektedir. Küreselleşmenin kendisinin bir sonuç olduğu düşünölen bu çalışma Z Kuşuğının neoliberal özne olduğunu iddia etmektedir. Z Kuşuğünü ortak bir düzlemde buluşturan özellikler neoliberalizmin yaygın rasyonalite haline gelmesinden kaynaklanmaktadır ve bu rasyonalite belirli bir tip özne yaratmaktadır. Bu özne beşeri sermayesini arttırmaya çalışan, risk alan ve aynı zamanda kendisini güvencesiz hisseden, kendisini şirket gibi kuran bir öznedir.

3. Neoliberal Özne Olarak Z Kuşuğı

Z Kuşuğı ile ilgili çalışmalara bakıldığında bu çalışmaların eğitim, iş ve işyerine karşı tutum, hayattan beklentiler, tüketim ve diğer kuşaklarla karşılaştırma gibi konulara odaklanıldığını görüyoruz. Bunlar toplumsal yapının ve hatta toplumsal organizasyonun sac ayaklarını oluşturan konulardır. Bu çalışmalarla beraber yeni bir toplumsal örgütlenmenin bizi beklediği hissine kapılıyoruz bu sebeple de Z Kuşuğuna çok büyük bir önem atfediliyor. Aslında toplumsal yapılar ve toplumsal örgütlenme neoliberalizmle beraber büyük bir değişime uğramıştır ve insanlar, hangi kuşaktan olurlarsa olsunlar, bu değişime adapte olmaya çalışmaktadır. Adaptasyon ya da uyum neoliberalizm için önem taşıyan bir kelimedir. "Neoliberalizmin *ajanda'sı*, insanların ve kurumların içkin olarak değişken, genelleşmiş ve aralıksız bir rekabet üzerinde temellenen bir iktisadi düzene sürekli uyarlanma zorunluluğu rehberliğindedir" (Dardot ve Laval, 2018, s.157-158). Belki de Z Kuşuğının en önemli özelliği

neoliberal rasyonaliteye uyumlarıdır. Bu rasyonalitenin içinde doğdukları için bunu içselleştirmeleri ve kendilerini bu rasyonaliteye göre kurmaları diğer kuşaklardan daha olasıdır.

Neoliberalizmin norm haline ya da belirli bir yaşam biçimi haline gelmesinin hem kurumsal hem de bireysel bazı sonuçları vardır. Yeni modernite tartışmalarında (Bauman için bu modernite akışkan modernite (2000), Beck için bu ikinci ya da dönüşümsel(reflexive) modernite (1992), ve Giddens için bu dönüşümsel (reflexive) modernite olarak adlandırılmaktadır (1991)). Sıkça ele alındığı üzere, neoliberal politikalara geçişle beraber öncelikle ulus-devletin sınırları bulanıklaşmaya başlamıştır. Modernitede kurulan, sanayileşmeyi önceleyen kurumsal yapılar iktisadi, siyasi ve toplumsal alanda etkilerini kaybetmeye başlamıştır. Örneğin Bauman, öne sürdüğü akışkan modernite tezinde, ortaya çıkan küresel düzende eski kurumların etkisini yitirdiğini iddia etmektedir. Ulus-devletlerin katı sınırları küresel sermayenin akışkanlığı ile erimeye başlamıştır. Modern zamanlarda kurulan katı toplumsal yapılar ve kurumlar erimeye başlamış daha esnek yapılanmalar ve ağlar önem kazanmaya başlamıştır, uzun dönemli planlar, programlar ve hatta ürünler yerlerini şimdiye odaklı ya da kısa dönemli planlara ve ürünlere bırakmıştır. Modernitenin üzerine inşa edildiği kesinlik, bilinebilirlik ve güvenlik yerini bilinmezliğe, riske ve güvensizliğe bırakmıştır. Eğitim, sağlık, barınma ve iş güvenliği gibi refah devleti hizmetleri özelleştirmeye tabi tutulmuştur. Gelecek artık bilinmeyen, riskli bir bölgedir. Bu bilinemeyen ve risk hali ise en çok bireyi etkilemektedir. Özelleştirme sadece kurumları ya da iktisadi alanı etkilememektedir. Özelleştirme bireyi de etkilemiştir. Her şeyin özelleştiği ve metalaştığı dünyada birey kendi başına bırakılmıştır. Birey sistemin yükünü omzuna almıştır. Aslında burada bireyin aşırı değerlendirilmesi söz konusudur. Birey her şeyi yapabilecek kapasiteye ve özgürlüğe sahip kılınmıştır. Birey aile bağlarından ve toplumsal bağlardan 'özgür bırakılmıştır'. Ancak bu bağlardan koparıma hali bireyin kırılganlığını arttırmıştır. Artık sorumluluk bireyin omzundadır. İşsizlik gibi yapısal sorunlar dahi bireyin sorumluluğuna bırakılmış ve her başarısı ya da başarısızlık bireyin kendi sorumluluğundadır. Kolektif düşünce ve kolektif eylem yerini bireysel çıkarlara bırakmıştır. Birey sadece kendi çıkarlarını ve kendi tatminini düşünmektedir. Ve bu bireysel tatmin de tüketimle gerçekleşmektedir. Üretim odaklı toplumlardan tüketim odaklı toplumlara geçilmiştir (Bauman, 2013). Ancak belirtmek gerekir ki Bauman tüketimi başkalarıyla beraber yapılsa da yalnız bir aktivite olarak tanımlamaktadır (Bauman, 2013, s. 162). Ancak bu tüketimin pasif bir eylem olduğu anlamına gelmez. Çağdaş ve ileri kapitalist toplumlarda tüketimin fonksiyonu değişmiştir. Çağdaş toplumlarda tüketici aslında tükettiği ölçüde üreticidir. "Ürettiği şey ise kendi tatminidir" (Foucault, 2015, s.190).

Bu tartışmalar 90'ların sonu 2000'lerin başında geçen tartışmalardır ve yeni bir toplumsal örgütlenmenin, yeni bir toplumsal düzenin ve hatta yeni bir modernitenin ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Yani Z Kuşağı aslında yeni bir düzenin içine doğmuştur. Bu yeni düzen kimilerince küreselleşme olarak adlandırılrsa da küreselleşme bu düzenin sonuçlarından sadece bir tanesidir. Bu yeni düzen beraberinde yeni bir özneleşme getirmiştir ve bu da neoliberal öznedir. Neoliberal özne farklı şekillerde kavramsallaştırılmıştır. Bu çalışmada hepsine değinmek yerine öncelikle girişimci benlik kavramsallaştırması yapan Foucault ve bu kavramsallaştırmayı takip eden düşünürler ele alınacak daha sonra da öznenin potansiyelini kıran ve onları güçsüz kılan çağdaş koşulları ele alan Hardt ve Negri'nin neoliberal özne kavramsallaştırılmasına yer verilecektir.

İleri kapitalist ya da ileri sanayi toplumlarında yaşanan ve belki de en çok bireyi etkileyen dönüşümlerden biri vatandaşlık kavramında ya da vatandaşlık bağında yaşanan değişimdir. Refah devleti toplumları 'sorumlu' bir yönetim anlayışı benimser ve vatandaşlara sosyal güvenlik sağlar. Bu güvenlik vatandaşı toplumsal düzene bağlar. Hastalık, işsizlik, kaza durumlarında bireye belirli bir güvenlik sağlanır ancak bununla beraber, bu gibi tehlikeleri ya da bu riskleri toplumsal risk konumuna yerleştirerek toplumsal sorumluluk yaratır (Miller ve Rose, 2008, s.77). Burada devlet topluma karşı sorumludur ancak birey de topluma karşı sorumludur. Toplumsal vatandaşlık algısı vardır. Vatandaşlık "örgütsel ve sosyal hayatın bağları aracılığıyla kurulan dayanışma, memnuniyet, refah ve güvenlik duygusu" (Miller ve Rose, 2008, s. 48) olarak yorumlanmaktadır. İleri sanayi toplumlarında ise toplumsal vatandaşlık algısı yok olmaya başlamıştır. Bu toplumlarda vatandaşlık "pasif ve bağımlıdan ziyade aktif ve bireyci" (Miller ve Rose, 2008, s.48) olmaya başlamıştır. Yani neoliberalizm için özne ya da vatandaş "gücü ve sorumluluğu kolektif bir bedene bağlılıktan kaynaklanan toplumsal vatandaştan ziyade vatandaşlığı aktif olan bir birey" (Miller ve Rose, 2008, s. 82) olarak düşünülmektedir. Bu birey topluma karşı sorumlu değildir ve karşılığında toplum da bireye karşı sorumlu değildir. Devlet toplumsal risk bağıyla toplumsal sorumluluk yaratmaz. Riskler, tehlikeler ve sorumluluklar bireyseldir. Devletin vatandaşa ya da vatandaşın devlete karşı herhangi bir yükümlülüğü yoktur.

Z Kuşağının hissettiği güvensizlik hissiyatının belki de en önemli kaynağı budur, bireyin sorumlu ve yalnız bırakılışı. Yapılan bir çok araştırmada Z Kuşağının güvenlik isteği finansal krizlerin ortasında doğmalarına bağlanıyor (İorgulescu, 2016, s.49, McCrindle ve Wolfinger, 2009, s. 7, Seemiller ve Grace, 2018, s.82). Bu gözlem doğru olsa da eksik bir gözlemdir. Z Kuşağı ekonomik istikrarsızlık ve kriz döneminde doğmuştur ancak ailelerinin bu

krizi toplumsal yollarla değil bireysel yollarla aşmaları zorunluluğu, yani aslında yapısal bir kriz olan ekonomik krizin bireysel sorumluluk haline gelmesi, bu kuşağın güvensizliğin ve güvencesizliğin asıl kaynağıdır. İşsizlik, güvencesizlik, sigortasızlık ve hatta barınma problemi ile karşı karşıya gelen ailelerinin bireysel çabayla bu riskleri aşmaya çalışmalarına tanık olmuşlardır. Ve bu da Z Kuşağının hayatı algılayış biçimini etkilemiştir. Z Kuşağı ekonomik güvenlik istemektedir. Özellikle sağlık harcamalarının çok yüksek olduğu ABD'de sağlık sigortasına sahip olamama korkusu aslında girişimci yanları yüksek olan Z Kuşağını iyi bir sağlık sigortası için yerleşik bir iş aramaya itebileceği gözlemlenmiştir (Seemiller ve Grace, 2018, s.84). Türkiye'de yapılan bir araştırmaya göre düşük gelirli Z Kuşağının ideal meslek sorusuna verdikleri cevap 'yüksek oranda polis' (Kuran, 2021, s.54). Polislik sınavına başvurma şartı lise, lisans veya ön lisans mezunu olmak. Yani Türkiye'de düşük gelirli Z Kuşağı, yüksek öğrenim şartı istemeyen ama aynı zamanda kamu personeli olabilecekleri ve kamunun 'avantajlarından' faydalanabilecekleri, görece güvenli bir iş sahibi olmak istiyor. Refah devleti istihdamı ya da kamu sektöründe istihdam aslında bir açıdan "piyasa güçlerinin işleyişinden yalıtılmış" (Esping-Anderson, 1992, s.17) şekilde işler. Her ne kadar Türkiye'de kamu çalışanlarına performans kriterleri getirilmiş olsa da yine de kamu personeli piyasa koşullarından görece bağımsız çalışmaktadır.

Z Kuşağının güvenlik uğruna girişimcilik ruhlarından vazgeçebileceklerini yukarıda vurgulamıştık. Ancak girişimcilik ile güvenlik hissiyatı da birbiriyle alakalıdır. Z Kuşağının ekonomik güvence arayışı bu güvenceyi kendi başlarına sağlamaları algısını da beraberinde getirmektedir. Fırsatlar ve riskler bireyseldir, yönetimin ya da ekonominin sağlayamadığı güvenceyi kişi kendisi sağlamakla yükümlüdür. Bunun görünür iki yolu vardı; kişi ya kendi işvereni olacak ya da işverenler için iyi bir sermayeye sahip olacak, yani kendi sermayesini arttıracaktır. Kendi kendinin işvereni olmanın ve kendi kaderini tayin etmenin kişiye bir kontrol hissi sağladığını daha önce belirtmiştik. Bu belirsiz, güvensiz ve risklerle dolu hayatta kişi tek başınadır ve sadece kendisine güvenebilir. Z Kuşağı hayallerindeki hayat için daha çok çalışmaları gerektiğine inanmaktadır (Iorgulescu, 2016, s.50). Geleceklerini garanti altına almanın ve hayallerini yaşamanın daha çok çalışmaktan geçtiğine inanıyorlar (Özkan ve Solmaz, 2015, s.480). Toplumsal vatandaşlığın ve toplumsal bağların zayıfladığı çağdaş toplumlarda, birey otonom olmak durumundadır. Bireyin otonom olması ise toplumdaki rekabeti arttırmıştır. Rekabet ortamında herkes kendini yönetmekle ve kendini kurtarmakla yükümlüdür. Z Kuşağının başkası için çalışmaktansa kendi kariyer yolunu çizmek istemesi

(Seemiller ve Grace, 2018, s.234), zaten rekabet etmesi gereken ortamda kendi çıkarı için rekabet etmeyi istemesinden kaynaklanmaktadır.

Girişimcilik isteği ya da kendi kendisinin yöneticisi olma isteği sosyo-ekonomik durum fark etmeksizin çoğu Z Kuşağının ortak özelliği olarak karşımıza çıkıyor. Örneğin, Türkiye'de hem yüksek gelirli hem düşük gelirli Z Kuşağı girişimci olmak istiyor. Kuran'ın üç büyük ilde (İstanbul, Ankara, İzmir) toplam 2764 katılımcı (1507 düşük gelir grubu, 1257 orta-yüksek gelir grubu) (2021, s.41) ile yaptığı araştırmada Z Kuşağının yüzde 57'si girişimci olmak istediğini belirtmiştir (2021, s. 104). Yani Z Kuşağının yarısından çoğu kendi kendisinin yöneticisi olmak, kendini yönetmek istiyor. Bu istek toplumsal normlardan bağımsız değil; daha önce de belirtildiği gibi, neoliberal toplumlarda kişi öz-yönetim ile yönetilmektedir. Risklerin ve sorumlulukların toplumsal olarak paylaşılmadığı durumlarda bireyin sorumluluk alması zorunludur ve bu ilk başta kendi sorumluluğudur. Yani birey önce kendini yönetmelidir. Ve girişimcilik öz-yönetim ile doğrudan ilişkilidir.

Bireyin kendini güvence altına almasındaki ikinci yol ise beşeri sermayesini arttırmasıdır. İnsanın iki türlü beşeri sermayesi olduğunu belirtmiştik; bunlar kalıtsal özellikler ve edinsel özelliklerdir. Günümüzde ilerleyen teknoloji ile kalıtsal özellikler de en az edinilen özellikler kadar değişime açıktır. Bütün yaşam süreçleri değiştirilmeye açıktır ve artık kalıtsal özellikler kader olarak algılanmamakta, bunlar değiştirilebilir fırsatlar olarak algılanmaktadır (Rose, 2007, s. 51). Mikroskobik ameliyatlara, önceden müdahale edilip önlenen genetik hastalıklar, her türlü estetik ameliyatı günümüz teknolojisiyle mümkündür ve bu müdahaleler kalıtımla elde edilen beşeri sermayeyi arttırmaktadır. Beşeri sermayenin edinsel kısmı ise kişinin sonradan edindiği becerileri kapsamaktadır. Bu beceriler genelde eğitim ile elde edilmektedir. Z Kuşağını birbirine yakınlaştıran özelliklerden bir tanesi de kariyer seçimlerini yaparken dikkat ettikleri hususlardır. Z Kuşağı kariyerleri boyunca hem profesyonel hayatlarına hem de özel hayatlarına yarar sağlayacak bilgiler öğrenmek istiyorlar (Gaidhani, Lokesh ve Bhuvanesh, 2019, s.2808). Sadece formel eğitim değil, farklı bir çok kanaldan eğitim alıyorlar ve eğitimlerini hayatların geneline yayıyorlar (McCrimdile ve Wolfinger, 2009, s.111). Bu, günümüz toplumlarının bilgi toplumları haline gelmesiyle yakından ilişkilidir. Bilgi güçtür ve bilgi sermayedir. Bilgi sürekli artmaktadır ve yenilenmektedir. Bireyin hayat boyu öğrenme süreci de bu duruma uyum sağlamak için geliştirilmiş bir mekanizmadır. Neoliberalizm piyasayı "öznelere birbirine uyumlu kılarak değiştiren bir keşif ve öğrenme süreci" (Dardot ve Laval, 2018, s.202) olarak tanımlamaktadır. Özne piyasada oluşur, davranmayı öğrenir ve kendi kendini eğitir. Aslında hayat boyu öğrenme süreci neoliberalizmin piyasa algısıyla doğrudan

ilişkidir. Özne değişen koşullara uyum sağlamak için sürekli bir keşif ve öğrenim halindedir. Birey sürekli yenilenen bilgileri yakalamak zorundadır. Çünkü öğrenilen bilgiler edinsel sermayeyi arttırarak, bireyin rekabet gücünü yükseltecektir.

Girişimci benlik kavramı rekabetin norm haline geldiği çağdaş toplumlarda özneleşme veya özneleştirme için genel bir kategori sunmaktadır. Daha özele indiğimizde başka öznelliklerle de karşılaşmaktayız. Michael Hardt ve Antonio Negri (2012) çağdaş toplumdaki öznellikler için dört farklı figür sunmaktadır. Bu figürler Z Kuşağının topluma bakış açılarıyla, kaygılarıyla ve kendini kurma pratikleriyle uyuşmaktadır. Hardt ve Negri'ye göre çağdaş toplumlarda ortaya çıkan figürler 'borçlandırılan, medyalastırılan, güvenikleştirilen ve temsil edilen' öznelerdir (2012, s.9). Borç hayatın genel durumu haline gelmiştir ve hayat kalitesini düşürerek yaşamı sadece hayatta kalmaya indirgeyen bir durum yaratmaktadır. Bu öznenin potansiyelini kırmakta ve bir anlamda özneyi potansiyelsizleştirmektedir. Günümüzde medya bilgi, iletişim ve ifadenin temel kaynağı haline gelmiştir. Akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla, insan nereye giderse gitsin ulaşılabilir pozisyonudadır. Yani iş ve hayat arasındaki ayırım giderek bulanıklaşmıştır. Ayrıca medyalastırılan özne medya içerisinde sürekli bir iletişim ağı ya da etkileşim içerisinde ancak bu durum özneyi ne aktif ne pasif yapar. 'Like' ya da 'dislike' üzerinden sürekli cevap veren medya öznenin dikkatini onun potansiyelini düşürecek şekilde emer. Güvenlik çağdaş toplumların en önemli mekanizması haline gelmiştir ve korku güvenlik toplumlarının kurulumunu ve devamlılığını tetikleyen bir öğedir. İnsanlar ve eylemleri farklı kanallarla her gün izlenmektedir ancak güvenlik mekanizmalarına karşı çıkamamaktadırlar. Çünkü tehdit ve tehlike her gün artmaktadır. İnsanlar özgürlükleriyle güvenlik arasında bir takas yapmışlardır ve güvenliği tercih etmek durumunda kalmışlardır. Son olarak her ne kadar temsil Hardt ve Negri için sorunlu ve güvenilir olmayan bir mekanizma olsa da sivil topluma katılımındaki düşüklük ile insanlar için siyasal katılımın yolları ve kapıları kapanmaktadır. Temsil edilen kesim her geçen gün daha az temsil edilmekte, siyasal katılım yollarını ve bu sebeple de siyasete olası katkılarını kaybetmektedir (2012, s.10-33).

Yukarıda sayılan farklı kategorideki öznellikler kesinlikle Z Kuşağı ile sınırlı değildir. Hardt ve Negri bunu toplumdaki insanların genel öznellikleri olarak tanımlamaktadır. Ancak bu çalışmanın iddiası, Z Kuşağının bu özelliklerin içine doğmuş olmalarından kaynaklı olarak bu öznellikleri daha kolay içselleştirmiş olmaları veya bu öznellik biçimlerinin onlara daha 'doğal' ve belki de kaçınılmaz gelmesidir. Dünya genelinde özel eğitimin tercih edildiği yönünde bir eğilim olduğu belirtilmişti. Eğitim masraflarının giderek artması bireylerin borç

dünyasına erken yaşta, yüksek öğrenimle beraber girdiklerini ortaya çıkarmaktadır. Devlet üniversitelerinin yaygın olduğu ve eğitim masraflarının görece daha az olduğu Türkiye'de bile öğrenciler asgari yaşam koşullarını sağlamak için Kredi Yurtlar Kurumu'ndan kredi almaktadırlar. Gazetesi'nin internet sitesinde yer alan habere göre kayıtlı öğrencilerin %12,2'si öğrenim kredisi kullanmaktadır ('KYK'dan burs alabilenlerin oranı', 2021, para.3). Yani bu öğrenciler iş hayatlarına borçlu başlamaktadırlar.

Z Kuşağı ilk gerçek dijital nesil olarak tanımlanmaktadır ve özellikle sosyal medya kullanımı hayatlarının bir parçası, kimlikleri haline gelmiştir. Sosyal medyayla iç içe doğan Z Kuşağı akıllı telefonların olmadığı bir dünyayı hatırlamamaktadır. Yani Z Kuşağı "her zaman iletişim cihazlarının yanında bulunduğu, kablolu bir ortamda yaşıyor ve bu onların anında tatmin olmuş hissetmelerine, incinmelerine, tamamen önemsizleşmelerine ya da iletişimin içeriğinden veya bağlamından korkmalarına sebep oluyor" (Turner, 2015, s. 110). Aslında bu iletişim tarzı Hardt ve Negri'nin de belirttiği gibi öznenin bütün dikkatini emmektedir, bütün ilgi sosyal medyadaki paylaşımlarda veya etkileşimlerde. Bu da öznenin hayal kurabilme kapasitesini düşürmekte ve odaklanma problemi yaratmaktadır (Turner, 2015, s.110). Yani bir anlamda öznenin potansiyelini düşürerek onu potansiyelsizleştiriyor. Ayrıca bilgi kirliliği ya da yanlış bilgiler de sürekli olarak iletişim ağları içerisinde karşımıza çıkıyor. İnsanlar ağ tarayıcıları, bloglar ve sosyal medya üzerinden sürekli iletişim ve ifade halindedir. Her ne kadar bu platformlar eşit erişim imkanıyla demokratik platformlar olarak düşünülse de Hardt ve Negri bu alanların baskı alanlarına karşı koymaktan ziyade bu alanlara katkıda bulduklarını düşünmektedir (2012, s.15). Diğer bir deyişle, insanların düşünme kapasitesini azaltan ve nitelikli bilgiyi eritmeye müsait bir medyalaştırma söz konusudur.

Çağdaş toplumlarda özgürlük ve güvenlik arasında bir takas yaşanmaktadır. Güvenlik için özgürlükten vazgeçilmiştir (Bauman, 2002, s.22). Her ne kadar günümüz toplumları özgürlükle yönetiliyor gibi görünse de bu özgürlüğümüzün sınırları güvenlik mekanizmalarıyla çizilmiş durumdadır. İnsanlar kendilerini güvensiz hissetmekte ve bu güvensizlik hissiyatı farklı gözetim mekanizmalarını mümkün kılmaktadır. Her yerde kamera olan, her hareketimizin güvenlik kameraları tarafından kayda alındığı günümüz koşullarında, özelimizin bize ait ve bizim tercih ettiğimiz insanlarla paylaşıldığını düşündüğümüz kendi sosyal medya mecralarından güvenlik ihtiyacımızı karşılamaya çalışıyor gibi görünmekteyiz. Z Kuşağı kendisini sadece mali anlamda güvensiz hissetmemektedir. Sosyal medya kullanım alışkanlıkları gözlemlendiğinde Z Kuşağı bu alanda da kendisini güvensiz hissetmektedir ve anonimliklerinin ve özel hayatlarının korunduğu düşündükleri uygulamaları kullanmaya

eğilimli oldukları gözlemlenmiştir. Örneğin Türkiye'de Facebook kullanıcı sayısı aynı kalırken Snapchat (anlık fotoğraf ve video gönderim uygulaması) kullanıcı sayısı artmıştır. "Snapchat kullanıcı sayısında da Türkiye, küresel ilk 10'a girdi. Türkiye'deki Snapchat kullanıcı sayısı yüzde 15'lik artışla 8.8 milyon oldu"('Sosyal Medya Kullanıcı Sayıları', para. 1). Veri paylaşım ihlalleri iddiaları ise görece daha eski olan Facebook gibi uygulamaların Z Kuşağı tarafından tercih edilmemesine yol açmıştır. Yani Z Kuşağı dijital ortamda dahi "mahremiyetlerine daha fazla önem veriyorlar. Çevrimiçi ortamlarda kimliklerini gizleme ya da sınırlama eğilimleri daha fazla (Kuran, 2021, s. 37). Güvenlik isteği ve ihtiyacı her alanda artmaktadır, yani özneler, 'güvenlikleştirilmiştir.'

Hardt ve Negrinin son öznelik kategorisini temsil edilen özne yani aslında temsil edilmeyen özne oluşturmaktadır. Hardt ve Negri siyasete katılımın ve insanların siyasete olası katkılarının azaldığından bahsetmektedir. Gerek baskıcı toplumlarda gerekse de ileri neoliberal toplumlarda sivil toplum kuruluşlarının etkisi azalmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının ve sivil inisiyatifin azalması sadece baskı rejiminden kaynaklanmamaktadır. Bireyler de sivil toplum kuruluşlarına daha az üye olmaktadır. Kolektif eylemlerin ve kolektif düşüncelerin yerini bireysel çıkarların aldığı günümüz toplumlarında hem siyasete ilgi azalmış hem de siyasetin değiştirici ve dönüştürücü kapasitesi sorgulanmaya başlanmıştır. Z Kuşağını diğer kuşaklardan ayıran en önemli özelliklerinden biri kendilerini siyasi olarak bağımsız görmeleridir (Seemiller ve Grace, 2018, s. 265). Z Kuşağına mensup çoğu birey siyasi sistemin ve siyasetin gençlerin sorunlarına çözüm bulamadığını düşünmektedir (Seemiller ve Grace, 2018, s.270). Siyasileri rol modelleri olarak görmemekte ve genel olarak siyasetçileri beğenmemektedirler. Türkiye'de yapılan bir araştırmaya göre Z Kuşağının %68,7'si kendisini var olan kategorilerle (Atatürkçü, milliyetçi ya da muhafazakar) tanımlamadıklarını ve herhangi bir siyasi partiye yakınlık duymadıklarını belirtmişlerdir ('Genç Seçmen Anketi,' 2021, para. 5). Z Kuşağı kendisini evrensel değerlere bağlı hissediyor ama bu değerlerin siyasette karşılığını bulamıyor. Bu sebeple de siyasetten uzaklaşıyorlar. Yani aslında Z Kuşağı temsil edilmediğini düşündüğü için siyasetten uzaklaşmakta ve uzaklaştıkça da daha az temsil edilmektedir. Bunun sonucu olarak da siyasete etki etme kapasiteleri ve siyaseti dönüştürme potansiyelleri azalmaktadır.

Sonuç

Kuşak analizleri sosyolojik analizin önemli bir konusudur ve "tarihsel gelişim hareketinin doğuşuna katkı yapan temel etkenlerden biridir" (Mannheim, 2018, s. 367). Kuşaklar içinde yaşadıkları tarihsellikten bağımsız olarak düşünülmemelidir ancak tarihi koşulların kuşakları etkilediği gibi kuşaklar da tarihi koşulları etkilemektedir. Bu çalışmada

kohort, yaşam evresi ve tarihsel dönem olarak ele alınan Z Kuşağı neoliberal rasyonalite ve neoliberal öznelleşme veya özneleştirme çerçevesinde tartışılmıştır. Kuşaklar farklı şekillerde ele alınabilir. Bu çalışmada aslında çağın ruhu üzerinden bir okuma yapılmaya çalışılmıştır ve Z Kuşağındaki 'kuşak iltisakı'ndan bahsedilmiştir. "Ortak kaderden pay" alan ve "aynı somut tarihsel problemleri deneyimleyen kişiler kuşak iltisakını oluşturmaktadır (Mannheim, 2018, s. 346-348). Ancak tekrar belirtmek gerekir ki "bir dönem zihniyetinin belirli bir dönemde tüm topluma yayılmadığını da görmeliyiz" (Mannheim, 2018, s.359). Tüm toplumlarda aynı tarihler arası doğan insanların aynı özelliklere sahip olacağını belirtmek neredeyse imkansızdır. Yani bu çalışma aslında kısıtlı bir çalışmadır. Z Kuşağını temsil etme hakkına sahip olmuş belki de çok sınırlı bir kesimin analizini kapsamaktadır.

Bu çalışmada çağdaş kapitalizm neoliberal akılsallığa dayandığı ve neoliberal akılsallığın toplumsal ilişkilerin tümüne piyasa mantığını soktuğu iddia edilmiştir. Refah devleti hizmetleri, kolektif eylem kapasitesi, toplumsal bağlar ve toplumsal sorumluluk paylaşımı neredeyse yok olmuştur. Birey kendi başına bırakılmıştır. Neoliberal toplumlarda rekabet bir norm haline gelmiştir. Bireyler kendilerini şirket olarak tasarlamakta ve birer girişimci gibi hareket etmektedirler. Bu neoliberal öznenin en yalın halidir. Kendisini şirket olarak gören özne, beşeri sermayesini arttırarak rekabet etme gücünü ve potansiyelini ve böylece de gelirini arttırmaya çalışmaktadır. Girişimci özne kendi kendini yöneten öznedir; eylemlerinin sonuçlarını ölçer, başarılarının ve başarısızlıklarının risklerini ve sorumluluğunu üstlenir. Yapısal problemler yok sayılarak sorunların neredeyse hepsi bireyin omuzlarına yüklenir. İşte Z Kuşağı tam olarak bu çağda doğmuştur ve Z Kuşağına atfedilen özellikler ve öznellikler çağın ruhundan yani neoliberal rasyonalitete kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, Z Kuşağı neoliberal öznedir.

Bu çalışma Foucault'da neoliberal özneyi ve Foucault'nun kavramsallaştırmasını takip eden düşünürlerde girişimci benliği Z Kuşağının en önemli özelliği olarak tanımlamaktadır. Z Kuşağının ortak özellikleri arasında sıkça değinilen girişimcilik ruhu, finansal kaygıları, hayat boyu öğrenme isteği neoliberal özneyle doğrudan alakalıdır. Girişimci özne sürekli olarak rekabet halindedir ve ekonomik açıdan güvensizdir çünkü toplumsal bağlardan koparılmış bir bireydir. Beşeri sermayesi onun güvencesidir ve edinsel beşeri sermayeyi arttırmanın en temel yolu eğitimden geçmektedir. Bu sebeple Z Kuşağının eğitim süreleri artmıştır ve aynı zamanda hayat bir öğrenme süreci olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu bakış açısı da piyasayı bir 'keşif ve öğrenme' süreci olarak gören neoliberal rasyonalitete doğmaktadır. Bunların yanı sıra Hardt ve Negri'nin dört farklı öznellik figürlerinden de yararlanılmıştır. Bunlar borçlu,

medyalaştırılan, güvenlikleştirilen ve temsil edilen öznelerdir. Yine Z Kuşağı çalışmalarında ortak özellik olarak adlandırılan finansal ve özel hayat güvencesizliği, dijital çağın gerçek yerlileri olmaları, güvenliklerine ve mahremiyetlerine önem vermeleri ve siyasi anlamda bağımsız olmaları Hardt ve Negri'nin kategorileriyle açıklanmıştır.

Soyut, belirsiz ve aslında bir dizi yapısal değişimin bir sonucu olarak düşünülmesi gereken küreselleşme üzerinden yapılan analizler genelde Z Kuşağını sonuçlar üzerinden değerlendirmektedir. Çağdaş toplumlarda yaygın hale gelen neoliberal rasyonalite üzerinden yapılmaya çalışılan bu analiz ise Z Kuşağını içinde doğduğu somut ve tarihsel olaylar çerçevesinde ele almaya çalışmıştır. Z Kuşağı bir özne olarak ele almaya çalışılmış ve bu öznellik pratiklerinin altında yatan rasyonellik araştırılmıştır. Teorik yürütülen bu çalışma ileride yapılacak olan ampirik çalışmalara da ön ayak olabilecek niteliktedir. Z Kuşağını Z Kuşağı yapan özelliklerin altında yatan rasyonalite üzerinden okunma yapılması, farklı öznelliklerin kurulması için de atılması gereken bir adımdır.

Kaynakça

Bauman, Z. (2002). *Community: Seeking safety in an insecure world*. Blackwell Publishing Inc.

Bauman, Z. (2013). *Liquid modernity*. John Wiley & Sons.

Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Vol. 17. Sage.

Berger, B. M. (1960). How long is a generation?. *The British Journal of Sociology*, 11(1), 10-23.

Coleman, W., ve Sajed, A. (2013). *Fifty key thinkers on globalization*. Routledge.

Dardot, P., ve Laval, C. (2018). *Dünyanın yeni aklı: neoliberal toplum üzerine deneme*. (I. Ergüden, Çev) Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Esping-Andersen, G. (1992). *Post-industrial class structures: an analytical framework*. Instituto Juan March de estudios e investigaciones.

Eyerman, R., ve Turner, B. S. (1998). Outline of a theory of generations. *European Journal of Social Theory*, 1(1), 91-106. doi: 10.1177/136843198001001007

Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın doğuşu*. (A. Tayla, Çev). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Gaidhani, S., Arora, L., ve Sharma, B. K. (2019). Understanding the attitude of generation Z towards workplace. *International Journal of Management, Technology and Engineering*, 9(1), 2804-2812.

Giddens, A. (1991). *The consequences of modernity*. Polity Press.

Gros, F. (2015). Is there a biopolitical subject? Foucault and the birth of biopolitics (S. Bankston, Çev.). *Biopower* (ss. 259-273). University of Chicago Press.

Hardt, M., ve Negri, A. (2012). *Declaration*. New York, NY: Argo Navis.

Harvey, D. (2007). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press, USA.

Iorgulescu, M. C. (2016). Generation Z and its perception of work. *Cross-Cultural Management Journal* 18(01), 47-54.

Kertzer, D. I. (1983). Generation as a sociological problem. *Annual review of sociology*, 9(1), 125-149

Kuran, E. (2021). *Z-bir kuşağı anlamak*. İstanbul:Mundi Kitap Can Sanat Yayınları.

Lemke, T. (2002). Foucault, governmentality, and critique. *Rethinking marxism*, 14(3), 49-64. doi: 10.6570/PSQBR.2014.42.4

Mannheim, K. (2018). Kuşaklar problemi. *Bilgi Sosyolojisi*. (M. Yalçınkaya, Çev.). (ss. 313-368) Pinhan Yayıncılık.

McCrindle, M., ve Wolfinger, E. (2009). *The ABC of XYZ: Understanding the global generations*. UNSW Press Book.

Miller, P., ve Rose, N. (2008). *Governing the present: Administering economic, social and personal life*. Polity.

Mills, M., ve Blossfeld, H. P. (2006). Globalization, uncertainty and the early life course. *Globalization, uncertainty and youth in society: the losers in a globalizing world*, (ss. 1-23). Routledge.

Ozkan, M., ve Solmaz, B. (2015). The changing face of the employees—generation Z and their perceptions of work (a study applied to university students). *Procedia Economics and Finance*, 26, 476-483.

Rose, N. (1996). Governing “advanced” liberal democracies. *Foucault and Political Reason*. (ss.37-64). The University of Chicago Press.

Rose, N. (2007). *The politics of life itself: Biomedicine, power, and subjectivity in the twenty-first century*. Princeton University Press.

Rose, N., ve Miller, P. (1992). Political power beyond the state: Problematics of government. *British journal of sociology*, 173-205. doi:: 10.1111/j.1468-4446.2009.01247.x

Singh, A. (2014). Challenges and issues of generation Z. *IOSR Journal of Business and Management*, 16(7), 59-63. doi: 10.9790/487X-16715963

Turner, A. (2015). Generation Z: Technology and social interest. *The journal of individual Psychology*, 71(2), 103-113.

Seemiller, C., ve Grace, M. (2018). *Generation Z: A century in the making*. Routledge.

Strauss, W., ve Howe, N. (1997). *The fourth turning: What the cycles of history tell us about America's next rendezvous with destiny*. Broadway Books.

Wood, E. M. (1997). Modernity, postmodernity or capitalism?. *Review of International Political Economy*, 4(3), 539-560. doi: 10.1080/096922997347742

İnternet Kaynakları

Genç seçmen anketi. (26 Mart 2021). Erişim Tarihi 01.04.2021. Erişim adresi <https://www.gazeteduvar.com.tr/genç-seçmen-anketi-2023te-kime-oy-verecekler-galeri-1517285>

Half, R. (2015). Get ready for generation. Erişim adresi https://www.roberthalf.ca/sites/roberthalf.ca/files/rh-images/robert_half_-_get_ready_for_gen_z_-_presentation.pdf

Kemp, S. (2021). Digital in Turkey. Erişim Tarihi 26.02.2021 Erişim adresi <https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey>

KYK'dan burs alabilenlerin oranı belli oldu. (22 Nisan 2021). Erişim Tarihi 10.04.2021. Erişim adresi <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kykden-burs-alabilenlerin-orani-belli-oldu-1830148#:~:te20ba%C5%9Fvuranlar%C4%B1n%20sadece%2050,ise%20447%20bin%20olarak%20a%C3%A7%C4%B1kland%C4%B1xt=Buna%20g%C3%B6re%2C%>

Parker, K., İgielnik., R. On the cusp of adulthood and facing an uncertain future: What we know about gen Z. (14 Mayıs 2020). Erişim adresi <https://www.pewresearch.org/social-trends/2020/05/14/on-the-cusp-of-adulthood-and-facing-an-uncertain-future-what-we-know-about-gen-z-so-far-2/>

Schawbel, D. (2014). 66 of the most interesting facts about gen Z. Erişim tarihi 10.03.2021 Erişim adresi <https://danschawbel.com/blog/39-of-the-most-interesting-facts-about-generation-z/>

Slavin, A. (2015). '5 tactics to reach and engage the next influential generation: GEN Z. Erişim Tarihi 15.04.2021 Erişim adresi <https://women2.com/2015/08/07/20150807engage-gen-z-users/>

Sosyal medya kullanıcıları: Türkiye ve dünyada son durum. (27 Nisan 2020). Erişim Tarihi 01.02.2021 Erişim adresi <https://journos.com.tr/instagram-twitter-facebook-snapchat-kullanici-sayisi-turkiye>